JAMIYATDA MULKDORLIK MAS’ULIYATINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY JIHATLARI

Raxmankulov Farxod Raximkulovich
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada muldorlik ma’suliyati, ijtimoiy mas’uliyat tushunchalarining kelib chiqishi, uning lug‘aviy ma’nosi, koorporativ ijtimoiy mas’uliyat masalalari, shuningdek, mulkdorlar qatlamida ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘usining shakllanishi va bugungi kundagi zarurati kabi fikr va mulohazalar yoritishga harakat qilingan.*

Kalit so‘zlar: *mas’uliyat, ijtimoiy mas’uliyat, mulkdorlik mas’uliyati, koorporativ ijtimoiy mas’uliyat, mulkdorlar qatlami, milliy, millat, mamlakat.*

Har bir davlat o‘z oldiga milliy iqtisodiyotini rivojlantirishni maqsad qilar ekan o‘z tadbirkorlariga erkin faoliyat yuritishlari uchun keng imkoniyatlar ochib beradi. Bunga misol qilib, soliq bo‘yicha imtiyozlar, banklar tomonidan kam foizli kreditlar ajratish, turli moliyaviy yordamlar, davlat bojlarini pasaytirish boshqa ko‘plab imtiyozlarni aytsak bo‘ladi.

Albatta bunga javoban davlat ham o‘z tadbirkorlaridan mulkdorlik mas’uliyatini talab qiladi. Mulkdorlik mas’uliyati deganda tadbirkorlar o‘z xalqi oldidagi iqtisodiy va ijtimoiy mas’uliyati tushuniladi. Ya’ni bunga bo‘sh ish o‘rinlarini yaratish, turli ijtimoiy sohalarga investitsiya kiritish, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamini qo‘llab-quvvatlash, sog‘liqliqni saqlash sohasi uchun mablag‘ ajratish, ta’lim grantlari uchun sarmoya ajratish va boshqa shu kabi hayriya ishlarini amalga oshirish kiradi.

Tadqiqot ishimizda avvalo “mas’uliyat” tushunchasiga to‘xtalib o‘tmoqchimiz. Mazkur tushuncha borasida qator tadqiqotchi-olimlar o‘zlarining bir qancha fikr va mulohazalarini aytib o‘tganlar.

Tadqiqotchi I.Ergashev fikricha, “Mas’uliyat keng qamrovli tushuncha bo‘lib, u falsafiy kategoriya sifatida ijtimoiy voqelikda inson hatti-harakatlarini anglagan holatda amalga oshirishni anglatadi. Ba’zi adabiyotlarda uning quyidagi turlari alohida qayd etiladi: ijtimoiy mas’uliyat, ma’naviiy mas’uliyat, moddiy mas’uliyat, jismoniy mas’uliyat, ruhiy mas’uliyat, tabiiy mas’uliyat” [1; 21-б].

Falsafa qomusiy lug‘at kitobida “mas’uliyat” tushunchasiga quyidagicha ta’rif berilgan. “Mas’uliyat - ijtimoiy ahamiyatli burch va vazifalarning bajarilishiga, oqibatiga xatti-harakat negizida yotgan axloqiy tamoyillarga amal kdlinishiga muayyan kimsa yoki sotsial guruhning javobgarligini bildiradigan fal-iy-axloqiy kategoriya” [2; 243-б].

Ijtimoiy mas’uliyat masalasida ko‘plab tadqiqotchilar o‘z fikr va mulohazalarini bildirib o‘tganlar.

I.M.Paramonova ta’kidlashicha, “ijtimoiy mas’uliyat deganda shaxsning ijtimoiy munosabatlaridagi faolligi va ratsional faoliyatini belgilab beruvchi axloqiy omil tushuniladi” [3; c.16]. Ushbu keltirigan ta’rifni o‘z mulohazamiz bo‘yicha quyidagicha izohlaymiz. Ijtimoiy mas’uliyat deganda insonning xatti-harakatlarining jamiyat va uning atrofidagi odamlarga ta’sirini hisobga oladigan xatti-harakati tushuniladi. Bu shuni anglatadiki, shaxs o‘zining ijtimoiy mas’uliyatini va uning harakatlarining butun jamiyat uchun oqibatlarini hisobga olishi kerak.

Ma’naviy-axloqiy fazilatlarning shaxsiy xarakteri ularning faoliyati va amaliy xatti-harakatlarida ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarini qo‘llash orqali rivojlanadi. Muayyan hodisalarga munosabat hissi va ularga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish aynan shu orqali sodir bo‘lishi ayniqsa muhimdir. Shu nuqtai-nazardan ham O.YE.Pazina o‘z tadqiqotidan kelib chiqqan holda “Postindustrial jamiyatda shaxsning ijtimoiy mas’ulligi tobora ortib bormoqda. Bu esa undan ko‘proq bag‘rikenglik va hamjihatlik tuyg‘ularini yanada yuksaltirishni talab etmoqda” [4; 37 c] deb yozadi.

Tadqiqotchi olim V.A.Kupsov esa mas’uliyat bilan erkinlikni o‘zaro bog‘liqligini ta’kidlab, “Erkinlik bu to‘g‘ri anglab olingan mas’uliyatli orqaligina yuzaga keladi” [5; 25c] degan xulosaga keladi. Bizningcha, anglangan mas’uliyat erkinlikni yaratish va saqlashda muhim rol o‘ynaydi. Erkinlik, oqibatlaridan qat’i nazar, biz xohlagan narsani qilishni anglatmaydi. Bu shaxsning harakatlaridan xabardor bo‘lish va ular uchun javobgarlikni o‘z ichiga oladi.

Bugungi kunga kelib zamonaviy jamiyat mulkdorlardan shaxslar oldida ijtimoiy mas'uliyatli bo'lishni talab qilmoqda. Bu borada tadqiqotchi I.Ledyaykina shunday deb yozadi: "mulk shaxsga nafaqat mulkdan foydalanish huquqlarni, balki mas'uliyatni ham yuklaydi, mulkdor shaxsdan o'z mulkidan foydalanish jarayonida boshqa mulkdorlar va oddiy fuqarolarning mulkiy huquq va erkinliklarini buzmasligi talab etiladi" [6; 74.c]. Yuqoridagi fikrni keng ta'riflaydigan bo'lsak, mulkdor uchun mulk ma'lum resurslar, aktivlar yoki ishlab chiqarish vositalariga egalik qilish, ulardan foydalanish va ularni tasarruf etish huquqini beradi. Biroq, bu huquqlar bilan qonunlar, jamiyat normalari va boshqa mulkdorlar va fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga muvofiq mulkdan foydalanish uchun mas'uliyatni ham yuklaydi.

Tadbirkorlarning mulkdorlik mas'uliyati ikkita asosiy jihatga bog'liq: iqtisodiy va ijtimoiy. Mulkdorlik mas'uliyati iqtisodiy jihati muhim ahamiyatga ega va iqtisodiyotga va umuman jamiyatga ta'sir ko'rsatadigan bir qator omillarni o'z ichiga oladi. Masalan mulkdorlar o'z mulklaridan samarali foydalanish orqali iqtisodiyotda barqaror faoliyatni amalga oshtrtshlari kerak. Ular rentabellikni ta'minlash va mol-mulk qiymatini oshirish uchun maksimal samaradorlik va mahsuldorlikka intilishlari kerak. O'z biznesining muvaffaqiyatli rivojlanishi va o'sishi orqali mulkdorlar iqtisodiy o'sish va ish o'rinlarini yaratishga hissa qo'shishlari mumkin.

Bundan tashqari mulkdorlar innovatsiya va rivojlanishga sarmoya kiritishga mas'uldirlar. Tadqiqotlarga sarmoyalar, yangi texnologiyalarni rivojlantirish, ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash va yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish orqali ular yangi imkoniyatlar yaratishga va o'z korxonalari va butun iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Umuman olganda, mulkdorlik mas'uliyatining iqtisodiy jihati qiymat yaratish, investitsiya va innovatsiyalar, tadbirkorlik va tadbirkorlik mas'uliyati, biznesning barqarorligi va ishonchliligini ta'minlash, shuningdek soliqlar va qonunchilikka rioya qilishni o'z ichiga oladi. Mulkka mas'uliyatli egalik qilish kompaniyalar farovonligiga, iqtisodiy o'sishga va umuman jamiyat farovonligiga yordam beradi.

Mulkdorlik mas'uliyatining ikkinchi jihati tadbirkorlarda mulkdorlik mas'uliyatining ijtimoiy jihati hisoblanib, ushbu faoliyatda tadbirkorlar biznesdan tashqariga chiqadi va o'zlarining kapitalini ijtimoiy sohani rivojlantirishga va jamoat ehtiyojlarini qo'llab-quvvatlashga safarbar etadti. Ijtimoiy mas'uliyatning muhim qismi yangi ish o'rinlarini yaratish va xodimlarning shaxsiy va kasbiy o'sishi uchun imkoniyatlar yaratishdir.

Mulkdorlar, shuningdek, aholining hayot sifatini yaxshilash va jamiyat taraqqiyotini qo'llab-quvvatlash uchun ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy sohalarga sarmoya kiritadilar [7;p11-14].. Ular ta'lim dasturlarini moliyalashtirishi, talabalar uchun grantlar ajratishi yoki tibbiyot muassasalarini qo'llab-quvvatlash uchun mablag' ajratishi mumkin.

Bundan tashqari, mulkdorlarning ijtimoiy mas'uliyati aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari va xayriya dasturlarini qo'llab-quvvatlashda o'zini namoyon qilishi mumkin. Bunga uysizlar, nogironlar, yetimlar va muhtojlarga yordam berish kiradi [8; 288-292-bet].

Bizni mamlakatimizda ham qator sahovatpesha tadbirkorlar ko'plab ushbu hayriya aksiyalarini amalga oshirganligini guvohi bo'lganmiz. Bularga ba'zi amaliy misollarni keltirib o'tamiz.

Surxondaryo viloyatida hayriya aksiyasi sifatida "Sherobodlik tadbirkor tomonidan tumanning "Taroqli" mahallasida 2 ta ko'p qavatli, 40 ta xonadonli turar joy qurib bitkazildi hamda to'liq jihozlangan holda boquvchisini yo'qotgan, uy-joysiz xotin-qizlarga topshirilganligini" [9], Qashqadaryo viloyati Koson tumani «Do'stlik» mahallasida «Yangi O'zbekiston» massivlari bunyod etilganligi, mazkur hududda 7 ta 5 qavatdan iborat uy-joy qurgan «Koson Sanoat Montaj» MCHJ jami 140 ta xonadonning 15 tasini kam ta'minlangan oilalarga sovg'a qildi [10] sifatida e'tirof etsak bo'ladi.

Bundan tashqari Qashqadaryolik tadbirkor Nurbek Ergashev viloyatning Kasbi tumanidagi eng chekka hududlar — "G'alaba", "Mirzo Ulug'bek", "Talishbe" va "Temur Malik" aholisiga 4 ta tez tibbiy yordam avtomobillarini sovg'a qilganligi [10], aytib joiz. Bu kabi mulkdorlik mas'uliyatini his qilgan sahovatpesha tadbirkorlarimiz mamlakatimiznig turli burchaklarida ko'plab uchraydi.

Umuman olganda, tadbirkorlarda mulkdorlik mas’uliyati diom muhim masala hisoblanib kelingan. Bu kabi tadbirkorlar nafaqat o‘z biznesining rentabelligini ta’minlashga, balki o‘z xodimlarining rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ijtimoiy dasturlarni qo‘llab-quvvatlash va turli davlat sektorlariga sarmoya kiritish orqali jamiyatga ijobiy hissa qo‘shishga intilishadi. Bunday mas’uliyat barqaror va farovon jamiyatni yaratishga yordam beradi, bu yerda tadbirkorlar ijtimoiy ahamiyatga ega tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Tadbirkorlarda mulkdorlik mas’uliyatini uyg‘otish uchun ularda milliy g‘urur va milliy iftixor tuyg‘ularini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan tadqiqotimiz doirasida milliy g‘urur va milliy iftixor tushunchalrini tahlil qilishimiz maqsadga muvofiqdir. Zero bu tushunchalar nafaqat tadbirkorlarda mulkdorlik hissini uyg‘otish, balki mulkdorlar qatlamida milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usini mustag‘kamlashda ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot natijalari tadbirkorlar o‘rtasida mulkdorlik mas’uliyatini shakllantirish, milliy g‘urur va iftixor tuyg‘usini shakllantirish jamiyatning barqaror rivojlanishiga yordam beradigan muhim omillar ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu jihatlarning o‘zaro ta’siri millatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan mas’uliyatli va vatanparvarlik biznesini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Эргашев.И. “Шахс маънавий камолотида эркинлик ва ижтимоий масъулият уйғунлиги” Фалсафа доктори (PhD) даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. – Тошкент: 2011. – 21- б

2. Назаров Қ. ва бошқ. “Фалсафа қомусий луғат” Тошкент: Шарқ, 2004. – Б.243

3. Парамонова.И.М. Социальная ответственность как система//Известия СПбГЭТУ.Сер. “Гуманитарные и социально-экономические науки”, 2000. Т.Вып. 1.-С.16.

4. Пазина.О.Е. Социальная ответственность личности в современном демократическим обществе: автореф.дис. на соиск. учен. степ. канд. филос.наук:. Нижный Новгород: 2007-34 с.

5. Купцов.В.А. Социальная свобода и ответственность в современном демократическом обществе: автореф.дис. на соиск. учен. степ. канд. филос.наук: 09.00.01 / Купцов Владимир Алесандрович – Чебоксары- 2006-25 с.

6. Ледяйкина И. “Собственность как совокупность прав и социальной ответственности”.- Экономика образования, 2009-74 с.

7.Farhod, Rakhmankulov. "Important aspects of the formation of a sense of patriotism in the layer of owners." Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities 28 (2024): 11-14.

8. Рахманкулов, Ф. (2023). Mulkdorlar qatlamida ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirish masalalari. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(11).

9.https://lex.uz/docs/4676839

10.https://kun.uz/news/2021/10/25/oyinchoqlar-biznesi-qiroli-millioner-anvar-abduqayum-bilan-suhbat?q=%2Fnews%2F2021%2F10%2F25%2Foyinchoqlar-biznesi-qiroli-millioner-anvar-abduqayum-bilan-suhbat